

2. Het belang van grondrechten

Grondrechten zijn fundamentele rechten voor de burger, die de overheid alleen maar in bijzondere gevallen aan de kant mag schuiven. Bijna alle grondrechten gelden ook voor niet-Nederlanders in Nederland. In de Grondwet staan twee soorten grondrechten: 'klassieke' en 'sociale'. De sociale grondrechten komen erop neer dat de overheid moet proberen het leven van de burgers beter te maken. Zo moet de overheid bijvoorbeeld haar best doen om te zorgen dat er werk is voor iedereen die wil werken en dat er voorzieningen zijn voor mensen die medische hulp nodig hebben. De bedoeling van deze sociale grondrechten is de overheid een algemene opdracht te geven. De burger kan hiermee niet een concrete vorm van zorg afdwingen bij de rechter, anders zouden deze grondrechten te veel de inhoud van het beleid bepalen.

Vrijheidsrechten

Bij de klassieke grondrechten is dat anders: op enkele uitzonderingen na kan elke burger naar de rechter stappen om af te dwingen dat de overheid deze rechten eerbiedigt. De klassieke grondrechten worden ook wel 'vrijheidsrechten' genoemd, omdat zij de overheid verplichten om bepaalde burgerlijke vrijheden te respecteren door niet in te grijpen. Zo moeten burgers bijvoorbeeld vrij kunnen praten en schrijven over politieke of godsdienstige zaken, zonder dat de overheid dat verbiedt of in de gaten houdt.

Beperken van grondrechten door de overheid

Onder bepaalde omstandigheden mag de overheid de vrijheidsrechten van de burger beperken. Wanneer burgers in het openbaar uiting geven aan hun geloof of levensovertuiging mag de overheid maatregelen nemen om te voorkomen dat de openbare orde wordt verstoord, het verkeer wordt gehinderd of de volksgezondheid bedreigd. Die maatregelen moeten dan wel noodzakelijk zijn. Bovendien mag de overheid de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging niet meer beperken dan nodig is om haar doel te bereiken. De overheid mag niet als het ware 'met een kanon op een mug schieten'. Bovendien moet de overheid in een wet duidelijk maken wanneer en hoe het grondrecht precies kan worden beperkt.

De inperking van grondrechten door andere grondrechten

De grondrechten kunnen ook nog op een andere manier worden begrensd, namelijk door de grondrechten van andere burgers. Zo kan het grondrecht om (volgens uw geloof of levensovertuiging) te zeggen wat u vindt, ophouden als u daardoor een andere burger discrimineert of beledigt. Als grondrechten 'botsen' en burgers daarover ruzie maken, bepaalt de rechter wat de ruziënde burgers wel en niet mogen en waar de grens tussen de botsende vrijheidsrechten ligt. In veel gevallen is de burger verplicht ook de grondrechten van zijn medeburgers te respecteren. Hierna kunt u iets meer lezen over de belangrijkste grondrechten uit de Grondwet.

3. Grondrechten in de multiculturele samenleving

Discriminatieverbod (art. 1)

Iedereen in Nederland wordt in gelijke omstandigheden gelijk behandeld. De overheid mag mensen niet discrimineren wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke opvattingen, ras, geslacht of om andere redenen. Dit discriminatieverbod of gelijkheidsbeginsel staat in artikel 1 van de Grondwet (maar is ook terug te vinden in de internationale verdragen die hiervoor zijn genoemd). Dit grondrecht houdt in dat de overheid geen onderscheid mag maken om de genoemde redenen. Maar er zijn ook wetten (zoals de Algemene Wet Gelijke Behandeling) die burgers verbieden elkaar te discrimineren, bijvoorbeeld op het werk of op school.

Zo mag een openbare school volgens de Algemene Wet Gelijke Behandeling geen onderscheid maken op grond van de kenmerken die art. 1 van de Grondwet ook noemt. De school mag bijvoorbeeld best bepaalde kleding verbieden, als het verbod maar niet discriminerend is. (Zie hiervoor de Leidraad kleding op scholen van het ministerie van Onderwijs www.minocw.nl).

Voor 'bijzondere scholen', die onderwijs geven vanuit een bepaalde godsdienstige of levensbeschouwelijke overtuiging, ligt het discriminatieverbod iets anders. Wanneer duidelijk is dat het dragen van hoofddoekjes niet samen kan gaan met de identiteit van de school mag de schoolleiding die verbieden. Maar dan moet de schoolleiding steeds alle draagsters en dragers van hoofddoekjes aanpakken.

Wie zich ten onrechte gediscrimineerd voelt, kan een klacht indienen bij de Commissie Gelijke Behandeling in Utrecht (www.cgb.nl). Deze commissie is gespecialiseerd in discriminatiezaken en brengt adviezen uit in concrete zaken. Met het oordeel van de commissie kunt u de discriminerende partij niet dwingen daarmee op te houden. Wanneer die partij echter niet meewerkt, kunt u naar de rechter stappen.

Vrijheid van godsdienst en levensovertuiging (art. 6)

In Nederland staan de kerken los van de staat. De Nederlandse geschiedenis laat veel strijd zien tussen de twee belangrijkste stromingen in het christelijk geloof: de rooms-katholieke en de protestantse kerk. De rooms-katholieken en de protestanten hebben inmiddels al weer lange tijd geleden vrede gesloten. Maar de 'godsdiensttwisten' verklaren waarom de vrijheid van godsdienst het oudste Nederlandse grondrecht is. Hier is later de vrijheid van levensovertuiging bij gekomen. Die vrijheid houdt dat in iedereen in Nederland mag leven volgens zijn godsdienstige of niet-godsdienstige levensovertuiging. De godsdienstvrijheid is echter geen geldige reden om je niet aan de wet houden. Sommige wetten staan echter wel uitzonderingen toe op grond van gewetensbezwaren: zo hoeft u geen dienst te doen in het leger of geld te betalen voor de algemene ouderdomsverzekering als u daarmee volgens uw godsdienstige of maatschappelijke levensovertuiging in gewetensnood komt.

De overheid mag geen eisen stellen aan de manier waarop de gelovigen of geestverwanten hun gemeenschap (bij christenen 'kerkgenootschap' of kerk genoemd) hebben georganiseerd. Wel mag de overheid bijvoorbeeld (brandveiligheids)eisen stellen aan de moskee of andere gebouwen waar de gelovigen en geestverwanten samen komen. De overheid is niet verplicht kerken en moskeeën te financieren. De overheid hoeft dat alleen wanneer er van de vrijheid van godsdienst of levensovertuiging in de praktijk anders niets terecht zou komen. De godsdienstvrijheid leidt er ook toe dat de Nederlandse rechter zich zo min mogelijk bemoeit met godsdienstige meningsverschillen binnen de organisatie en daarover alleen maar bij uitzondering uitspraken doet.

Vrijheid van meningsuiting (art. 7)

Censuur is verboden. In Nederland mogen mensen in beginsel in het openbaar zeggen, schrijven en laten drukken of uitzenden wat zij denken of voelen, zonder dat zij daarvoor toestemming moeten hebben van de overheid. U mag dus bijvoorbeeld pamfletten uitdelen, krantjes of tijdschriften maken en verspreiden en toespraken, theater- en/of toneelvoorstellingen houden. De overheid kan deze vrijheid niet bij voorbaat beperken. De vrijheid van meningsuiting is echter geen vrijbrief om andere mensen te beledigen of om geweld te prediken. De overheid kan mensen die dat wel doen strafrechtelijk vervolgen.

De overheid heeft regels gemaakt voor radio en televisie, maar beoordeelt niet vooraf de inhoud van radio- of televisieuitzendingen.

Verenigingen, vergaderingen, betogingen en verzoekschriften (artt. 5, 8 en 9)

Burgers mogen in Nederland een vereniging oprichten, zolang zij daarmee de openbare orde niet verstoren. Organisaties die bedoeld zijn om strafbare feiten te plegen zijn natuurlijk verboden.

Het is strafbaar om lid te zijn van zo'n organisatie.

Burgers hebben ook het recht om samen te komen ('het recht tot vergadering') en een optocht of demonstratie te houden om duidelijk te maken wat zij vinden ('het recht tot betoging'). Daarbij moeten zij zich wel aan de wet houden en aan de regels die de overheid heeft uitgevaardigd in het belang van de openbare orde, het verkeer en de volksgezondheid. Volgens de Wet Openbare Manifestaties kunnen gemeenten in hun Algemene Plaatselijke Verordening (waarin de algemene regels voor de burgers van de gemeente staan) zeggen dat mensen die een demonstratie willen houden dat vooraf moeten melden. De burgemeester kan dan vooraf voorwaarden stellen aan de demonstratie of de demonstratie verbieden als de openbare orde verstoord dreigt te raken. Maar hij mag niet bij voorbaat de teksten op de spandoeken afkeuren.

Wanneer u als burger of organisatie iets van een overheidsinstantie wilt, kunt u bij die instantie een verzoekschrift indienen (het 'petitierecht'). U hoeft dit verzoekschrift niet te ondertekenen als u dat niet wilt. De instantie moet het verzoekschrift lezen, maar is niet verplicht antwoord te geven.

Vrijheid van onderwijs (art. 23)

De overheid moet volgens dit grondwetsartikel zorgen voor goed onderwijs en voldoende scholen. De overheid geeft – voor zover het gaat om onderwijs aan kinderen onder de zestien jaar - in principe even veel geld aan bijzondere scholen als aan de openbare scholen. De openbare scholen zijn scholen waarbij de overheid zorgt voor het onderwijs. Op ‘bijzondere scholen’ zorgen (organisaties van) groepen burgers met een bepaalde godsdienstige of levensovertuiging voor het onderwijs.

Want de onderwijsvrijheid geeft burgers binnen zekere grenzen het recht om eigen scholen op te richten. In Nederland zijn er bijvoorbeeld protestants-christelijke, rooms-katholieke, antroposofische en islamitische scholen. De leiding van de school mag op grond van de religieuze of levensbeschouwelijke basis van de school eisen stellen aan de leerkrachten en leerlingen en deze weigeren als zij de opvattingen van de school niet onderschrijven. De overheid mag toezicht houden op het onderwijs. In de praktijk betekent dit dat de Inspecteur voor het Onderwijs bijvoorbeeld onderzoekt of school niet oproept tot de *jihad*. De overheid mag eisen stellen aan de kwaliteit van het onderwijs en de omstandigheden waaronder het wordt gegeven, maar moet daarbij wel rekening houden met de vrijheid van de school om naar eigen inzicht leermiddelen te kiezen en onderwijzers aan te stellen.